

دانشگاه پیام نور

مرکز شیراز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه ادبیات

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد (M. A)

رشته: زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

پیش گویی در بهمن نامه ، برزونا مه ، بانو گشسب نامه

نگارش:

غلامعلی شفیعی

ارزشیابی و تصویب شده توسط کمیته ی پایان نامه با درجه ی

اعضای کمیته ی پایان نامه:

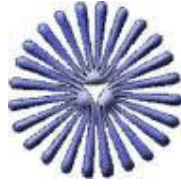
..... استاد راهنما: دکتر احمد طحان

..... استاد مشاور: دکتر اسدالله جعفری

..... استاد داور :

نماینده تحصیلات تکمیلی:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه پیام نور

مرکز شیراز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی، گروه ادبیات

پایان نامه برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد (M. A)

رشته: زبان و ادبیات فارسی

عنوان :

پیش گویی در بهمن نامه ، برزونامه ، بانو گشسب نامه

نگارش:

غلامعلی شفیعی

ارزشیابی و تصویب شده توسط کمیته ی پایان نامه با درجه ی

اعضای کمیته ی پایان نامه:

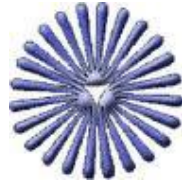
..... استاد راهنما: دکتر احمد طحان

..... استاد مشاور: دکتر اسدالله جعفری

..... استاد داور :

نماینده تحصیلات تکمیلی:

تابستان 1389

Payam-e-noor university
Shiraz Center

Submitted partial fulfillment of the requirements for the degree of
m.sc in Persian Literature department Persian Literature

Title:

Prediction in " **Bahman Namah** " **Borzoo Namah**"
and " **Banoo Goshtasb Namah** "

by:

Gholamali Shafiee

Supervisor:Dr . Ahmad Tahan

Advisor: Dr. Asadollah Jafari

September 2010

تقدیم به :

همسر ارجمندم که با بردباری و حوصله مرا یاری داد

و به فرزندانم

علیرضا و فاطمه

سپاس گزاری

پس از حمد وستایش از خداوند بزرگ که توفیق تدوین این رساله به حقیرارزانی داشت ، بر خود فرض می دانم که:

از استاد بزرگوار دکتر احمد طحان که با راهنمایی های سودمند خویش ، مرا در انجام این امر یاری نمود، صمیمانه سپاسگزاری نمایم. هم چنین از جناب دکتر اسدالله جعفری نیز که با نظرات عالمانه خویش ، بنده را یاری رساندند تشکر می کنم.

چکیده

بهمن نامه ، برزنامه و بانو گشسب نامه که در این پژوهش بررسی شده اند ، سه اثر حماسی ارزشمند و باز مانده از روزگار باستان هستند که مطالب شاه نامه را در باره ی خاندان رستم تکمیل می کنند . و می توان آن ها را دنباله ی شاهکار ارجمند حکیم توس دانست .

می توان عنصر پیش گوئی را که در این پژوهش مورد توجه قرار گرفته شده است ، از ویژگی های مهم داستان های حماسی دانست . پیش گوئی در داستان وارد می شود و داستان را از یک نواختی در آورده ، گره ها را می گشاید و تصمیم هایی که با عقل ظاهر بین گرفته شده است تغییر می دهد و راهی نو پیش پای قهرمان داستان می گذارد . پیش گوئی و پیش بینی نه تنها در حماسه بلکه در متون دینی ، کتاب های آسمانی ، گفتار پیامبران و مکتب های صوفیه نیز جایگاه ممتازی دارد . پیش گوئی در آثار حماسی ما با شیوه های گوناگونی انجام می شود . از جمله روش های رایج پیش گوئی ، اختر بینی است . هم چنین رؤیا ها و گزارش و تحلیل آن ، تغال ، الهام و کشف و شهود ، ندهای غیبی و توسل به جادوگری است . پیش بینی هم در داستان حماسی جایگاه ویژه ای دارد ، انسان های تیز هوش و عاقبت اندیش با به کار انداختن حواس و تجربه خویش ، از روی شواهد موجود ، آینده را پیش بینی کرده اند .

در این پایان نامه درباره پیش گوئی و پیش بینی های گوناگون بحث شده ، سپس پیش گوئی ها و پیش بینی های موجود در سه اثر مورد پژوهش آورده و دسته بندی شده و پیش گوئی ها و پیش بینی های درست و نادرست مشخص شده است . آخرین فصل به بررسی آماری انواع پیش گوئی و پیش بینی اختصاص یافته و با نمودار پیش گوئی ها و پیش بینی ها نشان داده شده است . پیش گوئی ها به چهار دسته : اختر شناسی ، خواب و رویا ، تغال و جادوگری تقسیم شده اند . عوامل یاری رسان به پیش گوئی نیز ، مانند پیش گوئی با یاری فره ی ایزدی و نیروی اهورایی سروش و الهام آورده شده است .

پیش بینی ها بر اساس پیش بینی های شاهان ، وزیران و مشاوران ، شاه زادگان ، پهلوانان و مردگان

می باشد.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
فصل اول : کلیات	
2	1-1- مقدمه .....
8	2-1- بیان مسأله .....
8	3-1- اهمیت پژوهش آثار.....
8	4-1- اهداف پژوهش.....
9	5-1- پیشینه‌ی پژوهش.....
9	6-1- روش پژوهش.....
فصل دوم : بهمن نامه ، برزو نامه ،بانو گشسب نامه	
12	1-2- بهمن نامه .....
14	1-1-2- محتوای بهمن نامه.....
22	2-1-2- سراینده ی بهمن نامه .....
24	2-2- برزونامه .....
25	1-2-2- محتوای برزونامه .....
28	2-2-2- سراینده برزو نامه .....
29	3-2- بانو گشسب نامه .....
30	1-3-2- محتوای بانو گشسب نامه.....

2-3-2. سراینده‌ی بانو گشسب نامه..... 33

فصل سوم: پیش‌گویی، تاریخچه، انواع و ابزارهای آن

1-3. واژه پیش‌گویی..... 36

2-3. تاریخچه ی پیش‌گویی..... 36

3-3- پیش‌گویی در متون پهلوی..... 38

4-3- پیش‌گویی در آثار حماسی..... 39

5-3- پیش‌گویی در شاه نامه 39

1-5-3 - پیش‌گویی در ایللیاد و اودیسه..... 40

2- 5-3 - پیش‌گویی در کتاب‌های آسمانی و دینی..... 41

1- 2-5-3 - قرآن کریم..... 41

2- 2-5-3 - انجیل..... 42

3- 2-5-3 - تورات..... 43

4- 2-5-3 - نهج البلاغه 43

6-3 - پیش‌گویی در متون عرفانی 44

7-3. تقسیم‌بندی پیش‌گویی‌ها 45

1-7-3 - اخترشناسی (نجوم) 45

1-1-7-3 اسطرلاب 46

2- 1-7-3 - اخترشناسی پیش از اسلام 47

3-1-7-3- اخترشناسی پس از اسلام 48

4-1-7-3 - رابطه اخترشناسی با تقدیر..... 54

- 56..... 5-1-7-3 - اختر شناسی در شاه نامه
- 57..... 6-1-7-3 - جاماسب (پیش گو و اختر شناس)
- 64..... 2-7-3 - رؤیا (خواب)
- 65..... 1-2-7-3 - رؤیا در تمدن های باستان
- 66..... 2-2-7-3 - رؤیا در ایران باستان
- 67..... 3-2-7-3 - رؤیا در بین صوفیان
- 71..... 4-2-7-3 - رؤیا و اسطوره ها
- 72..... 5-2-7-3 - رویا در متون حماسی
- 73..... 6-2-7-3 - رؤیا در شاه نامه فردوسی
- 76..... 3-7-3 - تفأل
- 78..... 1-3-7-3 - تفأل در فرهنگ باستان
- 79..... 2-3-7-3 - تفأل با سبزه و شاخه درختان
- 80..... 3-3-7-3 - فال گوش ایستادن و تفأل به آتش
- 81..... 4-3-7-3 - تفأل بر اساس نام شخص
- 81..... 5-3-7-3 - تفأل به وسیله اندرونه‌ی حیوانات قربانی
- 82..... 6-3-7-3 - تفأل به کمک رفتار و حرکات حیوانات (تطیر)
- 83..... 7-3-7-3 - تفأل به کمک علایم در کودک هنگام تولد
- 84..... 8-3-7-3 - انواع تفأل در شاه نامه
- 85..... 4-7-3 - پیش گویی با یاری سروش
- 87..... 5-7-3 - پیش گویی با کمک الهام
- 88..... 6-7-3 - پیش گویی به کمک جادوگری

- 89.....1-6-7-3 جادو گری در باستان
- 90.....2-6-7-3 جادوگری در ادبیات حماسی ایران
- 92.....7-7-3 پیش گوئی به کمک نیروی اهورایی
- فصل چهارم : انواع پیش گوئی و پیش بینی ها در بهمن نامه ، برزنامه و بانو گشسب نامه
- 96..... 1-4 پیش گوئی
- 96..... 1 - 1 - 4 پیش گوئی بر اساس اختر شناسی در بهمن نامه
- 115 ..... 2 - 1-4 پیشگوئی بر اساس خواب و رؤیا در بهمن نامه
- 124..... 3 -1-4 پیش گوئی با یاری سروش غیبی در بهمن نامه
- 125..... 4 -1-4 پیش گوئی بر اساس تفال در بهمن نامه
- 129..... 5 -1-4 - پیش گوئی با نیروی اهورایی در بهمن نامه
- 129..... 7-1-4 - پیش گوئی بر اساس اختر شناسی در بروز نامه
- 129..... 8-1-4 - پیش گوئی بر اساس خواب و رویا در بروز نامه
- 130..... 9-1-4 - پیش گوئی با یاری سروش در بروز نامه
- 130..... 10-1-4 - پیش گوئی بر اساس تفال در بروز نامه
- 130..... 11-1-4 - پیش گوئی به کمک نیروی اهورایی در برزو نامه
- 131..... 12-1-4 - پیش گوئی بر اساس جادوگری در برزو نامه
- 131..... 13-1-4 - پیش گوئی بر اساس اختر شناسی در بانو گشسب نامه
- 131..... 14-1-4 - پیش گوئی بر اساس رویا در بانو گشسب نامه
- 131..... 15-1-4 - پیش گوئی بر اساس سروش در بانو گشسب نامه
- 131..... 16-1-4 - پیش گوئی بر اساس تفأل در بانو گشسب نامه
- 132..... 17-1-4 - پیش گوئی با یاری نیروی اهورایی در بانو گشسب نامه

- 132.....18-1-4 - پیش گویی بر اساس جادوگری در بانو گشسب نامه
- 132.....2-4 - پیش بینی.....
- 133.....1-2-4 - تفاوت پیش گویی با آینده نگری و پیش بینی
- 134.....2-2-4 - انواع پیش بینی در بهمن نامه
- 150.....2-4-3 - انواع پیش بینی در برزو نامه
- 156.....2-4-4 - پیش بینی در بانو گشسب نامه
- 159.....3-4-3 - رجز
- 160.....1-3-4-3 - رجز در بهمن نامه
- 164.....2-3-4-2 - رجز در برزونا مه
- 169.....3-3-4-3 - رجز در بانو گشسب نامه

فصل پنجم: نتیجه گیری

- 173.....نتیجه گیری
- 180.....نمودارها
- 191.....کتاب نامه

فصل اول

1- کلیات

1-1- مقدمه :

« اسطوره واکنشی از ناتوانی انسان است، در مقابله با درماندگی ها و ضعف او در برآوردن آرزوها و ترس او از حوادث غیر مترقبه، قدرت تخیل، نهایت فعالیت خود را در این زمینه انجام می دهد. خدایان به این ترتیب خلق می شوند و سپس به شهریاران و پهلوانان زمینی تبدیل می گردند و گاهی به عکس از شخصیتی تاریخی تا قهرمانی معمولی، موجودی اسطوره ای شکل می گیرد به این صورت که همه ی ویژگی موجود خارق العاده را به او نسبت می دهند و به تدریج با این ویژگی ها قهرمان از صورت موجود بشری عادی خارج می شود» (آموزگار، 1374: 4) .

«حماسه زاده ی اسطوره است. اسطوره به مامی پرورنده می ماند که حماسه را می زایدآن را در دامان خویش می پرورد و می بالاند. حماسه ی راستین و بنیادین جز از دل اسطوره بر نمی آید. از این رو حماسه تنها در فرهنگ و ادب مردمانی پدید می آید که دارای تاریخی کهن و اسطوره ای دیرینه اند» (کزازی، 1372: 183) .

به طور کلی حماسه های پهلوانی و دینی که با ایام و لحظات خاصی از حیات ملی یک قوم در ارتباط است؛ دورانی که مردمان پیشین با مدنیت ساده و ابتدائی خود در تلاش برای تشکیل ملیت و تمدن خود بوده اند . موضوع داستانهای حماسی نخستین دوره های تمدن آن ملت است و در دوره های ترقی و کمال و استقلال و تمدن یک ملت شاعران بیشتر به حماسه های مصنوع می پردازند .

((جنگاوری ، بهادری و شهسواری ، غیر معمول بودن حیوانات ، خواص جادوئی و عجیب گیاهان ، مافوق طبیعی بودن قهرمان حماسه ، خارق العاده و غیر طبیعی بودن قهرمان حماسه ، روبه رو شدن قهرمان حماسه با یک ضد قهرمان ، رفتن قهرمان حماسه به سفرهای دور و مخاطره آمیز ، نبرد تن به تن قهرمان حماسه با ضد قهرمان ، استفاده از انواع و اقسام سلاح در نبرد تن به تن ، استفاده از فریب به عنوان یکی از ابزار جنگی ، سخن از دیوان و غولان و جادوان و جادویی همه نمایانگر برخی از مختصات و ویژگی های آثار حماسی است)) (شمیسا، 1383: 83).

در ادبیات فارسی ، حماسه در سبک خراسانی است و مختصات لفظی همان سبک را دارد . در تقسیم بندی حماسه ها ، آن ها را می توان بر حسب قدمت به حماسه های سنتی و ثانوی و متاخر و بر حسب موضوع به حماسه های اساطیری ، پهلوانی، دینی یا مذهبی و عرفانی تقسیم نمود. در بین تقسیم بندی حماسه ها ، حماسه های سنتی اصیل ترین نوع حماسه است که شاعر در این نوع حماسه در منابع خود دخل و تصرف نمی کند . در ادبیات ما ، شاهنامه ی فردوسی ، گرشاسب نامه ، برزنامه ، بهمن نامه نمونه های این نوع حماسه اند .

به اعتباری دیگر می توان حماسه ها را به دو دسته ی کلی تقسیم نمود :

حماسه های ابتدایی و طبیعی که شفاهی – ادبی است مانند ایلیدادوادیسه، گیل گمش و شاه نامه ی فردوسی و دیگر ، حماسه هایی که زاییده ی ذهن داستان پرداز یک شاعر یا نویسنده است و از آغاز به صورت مکتوب پدید می آید(مصنوع)مثل کمدی الهی دانته ، حمله ی حیدری از باذل مشهدی .

شاه نامه ، شاهکار آثار حماسی ملی ایران و یکی از عالی ترین نمونه های شعر ساده و روان سبک خراسانی است . نظم آن در 365 یا 370 هجری قمری شروع شدو پس از سی سال یا سی و پنج سال؛ یعنی به سال چهارصد یا اندکی پس از آن پایان یافت . موضوع آن تاریخ ایران قدیم از

آغاز تمدن نژاد ایرانی تا انقراض حکومت ساسانیان به دست مسلمانان است . مآخذ فردوسی در سرودن آن در درجه ی اول شاه نامه ی منثور ابومنصوری بوده است :

((فردوسی در بسیاری از جای های شاه نامه به یک کتاب به نام های : نامه ی خسروی ، نامه خسروان ، نامه پهلوی ، نامه شهریار ، نامه باستان ، نامه ی راستان ، نامه شاهوار و یا مطلق نامه اشاره کرده است . از تحقیقاتی که تاکنون کرده ام به خوبی روشن می شود که این اشارات همه راجع است به شاه نامه ی ابو منصور که فردوسی مدتی در جستجوی آن رنج برد و سرانجام به همت یکی از دوستان بر آن دست یافت و از روی آن به سرودن شاه نامه ی خود قیام کرد)). (صفا ، 1384 : 204)

لازم به یاد آوری است که فردوسی تمام روایات پهلوی را در شاه نامه نیاورده است .

((وجود روایات حماسی مکتوب و غیر مکتوب به جای مانده تا قرن هفتم هجری به خوبی می رساند که فردوسی کل روایات حماسی موجود در عصر خویش را گرد نیاورده است بلکه به انتخاب میان آنها پرداخته است)). (صدیقیان ، 1375 : 204)

در کنار شاه نامه که مجموعه ای از بسیاری از منابع تاریخ و اسطوره ی ایران باستان است ، شمار دیگر از حماسه های فارسی در دست است که از حماسه سرایی ساسانی ریشه می گیرند، از جمله گرشاسب نامه ، بهمن نامه ، فرامرز نامه ، کوش نامه ، برزنامه ، آذر برزین نامه ، بیژن نامه و سام نامه . هم چنین آثار دیگری همچون داستان کک کوهزاد ، داستان شبرنگ ، داستان جمشید و جهانگیر نامه .

((غیر از شاه نامه ها که در عهد سامانی پدید آمده بود ، از وجود چند داستان منثور قهرمانی در آن روزگار خبر داریم که برخی مورد استفاده حماسه سرایان قرار گرفت و برخی متروک ماند و از میان رفت . از این آثار جداگانه و مانند کتب مستقلی در تواریخ سخن رفته است و عظمت بعضی از آنها و نظم ناکردن فردوسی آنها را در شاه نامه ، به ما می رساند که این داستان ها در عین ارتباط به روایات حماسی

و تاریخی قدیم از شاه نامه ها مستقل و در حقیقت داستان های حماسی و تاریخی خاص بوده و از آن جمله است داستان هایی که در باب خاندان گرشاسب وجود داشته است . یعنی گرشاسب و سام و زال و رستم و فرامرز و برزو و شهریار و بانو گشاسب و بعضی داستانهای متفرق در باب پهلوان دیگر)) .

(ذبیح الله صفا ، 1371: 611)

انسان های پیشین ، گرایش بسیاری به اسطوره داشته اند. آنان همه ی پدیده های طبیعی را جان دار پنداشته و برایشان ویژگی های انسانی و حتی ماورای بشری می انگاشتند . در اندیشه ی آن ها نیروهایی مرموز در اشیا و گیاهان و جانوران وجود داشت که می توانست زندگیشان را دگرگون کند، نیروهایی ماوراء طبیعی که با هیأت خدایان و موجودات خارق العاده بود . او در برخورد با طبیعت اسطوره می آفریند . تا یک قرن پیش اسطوره شناسان بر این باور بودند که ذهن آدمی ، با تماشای طبیعت اسطوره آفریده است . سپس با توجه به آیین های مردم بدوی دریافتند که دل مشغولی این مردم ، بیش تر صاحب شدن و در اختیار گرفتن نیروهای اسرار آمیز طبیعت و پی بردن به شگفتی های آسمان و زمین بوده است . در نتیجه مجموعه ای از فنون کشف شد که هدف آن پی بردن به رازها و عبور از دالان های رازآلود و ناشناخته ی حیات بشری بوده است . به همین دلیل است که بشر اولیه همواره تلاش خویش را برای کشف اسرار پنهانی و به ویژه اتفاقاتی که در آینده برای او روی خواهد داد به کار برده است . در تمدن های گذشته هم چون مصر باستان، بین النهرین ، ایران ، روم و ... می توان آثاری را یافت که به شیوه های مختلف سعی شده رازهای آینده برملا شود . کاوش در سعد و نحس اختران و پی بردن به اهداف و اعمال آنان از روی حرکات و سکنتان آنان ، تلاش در نفوذ به کوچه های رازناک رؤیاها ،پیش گویی کردن آینده از طریق تفأل به حرکات جانوران و طبیعت و ده ها شیوه ی دیگر که گذشتگان برای روشن ساختن راه آینده به کار می بستند . جباران و پادشاهان برای غلبه بر دشمنان خویش به شدت نیازمند به آگاهی آینده

بودند. آنان همواره پیش‌گویی‌هایی در دربار خویش داشتند که در همه‌ی امور با آنان مشورت می‌کردند. اگر کودکی در خانواده‌ی نام‌آور متولد می‌شد، اخترشناسان آینده‌ی او را پیش‌بینی می‌کردند و اگر جنگی روی می‌داد، اسباب و ابزارهای خود را به کار می‌انداختند تا آینده‌ی آن نبرد را پیش‌گویی کنند. اگر پادشاهی می‌خواست تاج‌گذاری کند، آنان وقت‌ساعتی مبارک برای آن می‌یافتند.

در حماسه‌های جهان می‌توان نقش مهم پیش‌گویی و پیش‌گویان را فراوان دید. در حماسه‌ی ایلید همسر شاه "تروا" خوابی هولناک می‌بیند و پیش‌گویان همگی می‌گویند فرزندی به دنیا خواهد آورد که اگر زنده بماند تروا را به نابودی خواهد کشید. یا "آشیل" می‌داند اگر "هکتور" را بکشد، مرگ خودش هم بی‌درنگ فرا می‌رسد. در حماسه‌ی ادیسه نیز "تیزریاس" پیش‌گوی نابینا آینده‌ی ادیسه را برایش می‌گوید. در حماسه‌ی ارجمند فردوسی که پیش از این به آن اشاره‌هایی شد، می‌توان به وفور پیش‌گویی و نقش آن را در پیش‌برد و گره‌گشایی داستان‌ها مشاهده کرد. ضحاک تازی در خواب می‌فهمد که در آینده به دست فریدون گرفتار خواهد شد، یا افراسیاب نتیجه‌ی ناگوار کشتن سیاوش را می‌داند و گشتاسب از طریق پیش‌گویی جاماسب می‌داند که اسفندیار در سیستان و به دست رستم کشته خواهد شد. هم‌چنین رستم می‌داند که با کشتن اسفندیار، خود و خانواده‌اش دچار بلا خواهند شدو... پس از شاه‌نامه‌ی فردوسی، حماسه‌های ارزشمند دیگری سروده شد که می‌توان آن‌ها را دنباله‌ی حماسه‌ی استاد توس داشت حماسه‌ی بهمن‌نامه با بیش از ده هزار بیت همه‌ویژگی‌های یک اثر حماسی کامل را داراست از ویژگی‌های حوادث خارق‌العاده و داستانی بودن و قهرمانی بودن و... که بگذریم، شاید در کم‌تر اثری پس از شاه‌نامه بتوان پیش‌گویی‌هایی را یافت که به دقت و زیبایی پیش‌گویی‌های موجود در این اثر باشد، حضور جاماسب، اخترشناس و فرزانه‌ی نامی ایران در طول داستان بهمن

، درخشندگی و اعتبار ویژه ای به این اثر بخشیده است. هم چنین میتوان نمونه هایی از پیش گویی و پیش بینی رادبرزونامه و بانوگشسب نامه یافت.